

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА НА ЕТАПАХ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

© Чернобай О. Л., 2015

Мовленнєвий напрям компетентнісного підходу до формування професійної особистості майбутнього юриста покликаний сприяти виробленню вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, розвитку культури мовлення, мовленнєвої творчості, орієнтації в загальних питаннях теорії інформації, комунікативної лінгвістики тощо. Опрацьовуючи матеріал, кожен, хто прагнув опанувати мовленнєву культуру, мав нагоду переконатися, що мовленнєва діяльність – єдність спілкування та узагальнення, що це активна цілеспрямована діяльність людини, котра має специфічну організацію та регулюється певною системою мотивів. Водночас він мав можливість усвідомити, що будь-який (а насамперед передбачуваний і чітко спланований) комунікативний акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у суспільстві.

Ключові слова: компетенція, юрист, правова культура, професійна діяльність юриста, комунікативний професіоналізм.

Е. Л. Чернобай

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЮРИСТА НА ЭТАПЕ ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

Речевое направление компетентного подхода до формирования профессиональной личности будущего юриста призвано способствовать выработке умений и навыков во всех видах речевой деятельности, развития культуры речи, речевого творчества, ориентации в общин вопросах теории информации, коммуникативной лингвистики и тому подобное. Прорабатывая материал, каждый, кто стремился овладеть речевой культурой, имел возможность убедиться, что речевая деятельность – единство общения и обобщения, что это активная целеустремленная деятельность человека, которая имеет специфическую организацию и регулируется определенной системой мотивов. В то же время он имел возможность осознать, что любой (а в первую очередь предсказуемый и четко спланирован) коммуникативный акт – целеустремленное речевое действие, которое осуществляется в соответствии с принципами и правилами речевого поведения, принятыми в обществе.

Ключевые слова: компетенция, юрист, правовая культура, профессиональная деятельность юриста, коммуникативный профессионализм.

O. L. Chornobay

THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE LAWYER IN HIS PROFESSIONAL DEVELOPMENT ERAS

Speech direction of компетентнісного approach to forming of professional personality of future lawyer is called to assist making of abilities and skills in all types of speech activity,

development of culture of speech, speech work, orientation in the general questions of information, communicative linguistics theory and others like that. Working over material, each, who aimed to capture a speech culture, had the opportunity to make sure, that speech activity – unity of communication and generalization, that it is active purpose full activity of man, that has specific organization and regulated by the certain system of reasons. At the same time he had the opportunity to realize that any (and first of all predict able and clearly plan) communicative act is a purpose full speech action, that comes true in accordance with principles rules of speech behavior, accepted in society.

Key words: communication, activity of lawyer, legal culture, professional activity of lawyer, legal result.

Постановка проблеми. Для того, щоб справляти ефективний мовленнєвий вплив на адресата і таким чином досягати поставленої мети (цілей) та зберігати комунікативну рівновагу, адресанту (а ми маємо на увазі майбутнього висококваліфікованого правника) необхідно постійно і наполегливо поліпшувати свою комунікативну грамотність, тобто володіння сукупністю знань, умінь і навичок, що уможливають успішну і толерантну мовну комунікацію в стандартних комунікативних ситуаціях в усній та писемній формах. Це – шлях до набуття комунікантами належного рівня комунікабельності.

Мета статті полягає у дослідженні комунікативної компетентності юриста на етапах його професійного становлення.

Стан дослідження. Питання комунікації в правовій діяльності порушуються у працях В. Андросюка, Л. Казміренко, Я. Кондратьєва, В. Васильєва, М. Костецького, В. Розіна, Г. Юхновця та ін. Приділяючи значну увагу психологічному забезпеченню професійної підготовки правників, науковці все ж не розглядають комунікативну культуру як безпосередній і досить важливий чинник професіоналізації. Натомість (безперечно, цілком слушно) звертається більше уваги на оволодіння базовими знаннями, на засвоєння й пізнання елементарних поняттєвих категорій у цій ділянці правознавства, а також юридичної психології, що у масштабно ширших обсягах передбачено досягнути під час вивчення відповідних курсів.

Виклад основних положень. Важливо осмислити значення і сутність таких понять (за Ф. Бацевичем):

Комунікабельність – володіння соціальним аспектом мовленнєвого контакту (дотримання у спілкуванні соціальних норм, володіння комунікативною компетенцією тощо); використання цих знань і умінь з метою досягти запланованого перлокутивного (посилювального) ефекту.

Компетенція (з лат. *competentia* – належність по праву) комунікативна – сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різноманітних умовах (ситуаціях) з різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, максимами, постулатами і конвенціями спілкування.

Компетенція мовна – знання учасниками комунікації мови (мовного коду), передусім правил, за якими породжуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація.

Крім цих термінів, контекстуально доцільними для розкриття значущості комунікативної компетентності особистості, професіонала-правника, який прагне бути висококваліфікованим комунікатором (а це конче потрібне для кожного юриста-практика), доцільно оперувати ще низкою інших. Ці терміни інтерпретуються у навчальних посібниках з комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, з основ теорії мовної комунікації та ін.

Всі типи комунікації, в яких проявляються комунікативні уміння й навички, рівень комунікативного розвитку комунікантів, можливості їх професійної й міжособистісної взаємодії, великою мірою узалежені від комунікативної компетенції учасників спілкування.

Актуалізація проблеми розвитку комунікативної компетенції фахівця зумовлена неперервним зростанням у сучасних соціокультурних умовах значущості, володінням сукупністю знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування передусім у діяльності правника-практика. У зв'язку з цим перед суспільством постала нагальна потреба у випереджальній освіті й безперервному професійному та комунікативному розвитку особистості. Задоволення цієї потреби пов'язане із впровадженням в освітній простір компетентісно спрямованого підходу, що є концептуальним орієнтиром у визначенні змісту й форм організації навчання, в тому числі навчання спілкуванню. Комунікативний напрямок підходу до становлення комунікативно компетентної особистості передбачає вироблення відповідних вмінь і навичок, розвиток культури спілкування, комунікативну творчість, що мають ґрунтуватися на перевірених практикою взаємодії наукових знаннях. Здобутий особистістю у навчальній та міжособистісній взаємодії психологічний інструмент комунікації забезпечує її зв'язок із соціумом і виконання професійних завдань.

Проведені ученими дослідження показали, що усвідомлення особистістю належності до співтовариства професіоналів є результатом тривалого і складного соціокомунікативного процесу, який поєднує фахову соціалізацію і розвиток самосвідомості, спрямований на вдосконалення передусім комунікативної компетентності як інструмента професійного зростання. Вдосконалення комунікативної компетентності ґрунтується передусім на розумінні сутності цього феномена, а також на особистісному ставленні до професії та ціннісних орієнтаціях фахівця у сфері професійно-комунікативної діяльності, що виявляється у характері, способах і засобах професійної взаємодії.

З огляду на це, як вважає доктор психологічних наук О. Корніяка, важливо розкрити зміст поняття комунікативної компетентності на підставі результатів теоретико-експериментального дослідження, які провела вона та її колеги, а також обґрунтувати методичні рекомендації з оптимізації її розвитку. Психологічне дослідження дало змогу розглядати комунікативну компетентність як складно організоване, внутрішньо суперечливе поєднання комунікативних знань і вмінь, що відображають цілі та результати здійснюваної суб'єктом спілкування комунікативної діяльності.

У результаті емпіричного дослідження комунікативну компетентність проаналізовано в контексті реалізації за її допомогою трьох основних функцій: комунікативної, перцептивної й інтерактивної – у процесі діяльності й спілкування особистості. Здійснення цих функцій у ході міжособистісної взаємодії потребує володіння фахівцем сукупністю відповідних вмінь. Передусім це ті вміння, які спрямовані на встановлення емоційно насиченого комунікативного контакту з партнером, налагодження взаємин із співрозмовником, забезпечення діалогічності у міжособистісній взаємодії, спрямованості на партнера як на мету спілкування, контроль за комунікативною поведінкою, а також на вироблення вміння слухати і володіння ефективною тактикою переконання іншої людини, вміння розв'язувати конфлікти та ін. Всі ці вміння, що мають на меті організацію і регулювання взаємодії та взаємовпливу і досягнення взаєморозуміння, об'єднують інтерактивна здатність фахівця. Так само важливо розвивати комунікативно-мовленнєву здатність – особливо вміння невербального спілкування, що забезпечує експресивність і природну виразність поведінки фахівця. Вдосконалення соціально-перцептивної здатності сприяє посиленню розуміння психологічної й особистісної сутності партнера зі спілкування, емпатійності й рефлексивності суб'єкта у взаємодії. Всі ці здатності є структурними компонентами комунікативної компетентності, – наголошує автор.

Оптимальне формування комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості передбачає забезпечення таких психолого-дидактичних умов:

- визначення зовнішніх впливів як зовнішньої спонуки для розвитку складових комунікативної компетентності, що має на меті цілеспрямоване навчання спілкуванню через різні форми занять; у нашому випадку – використання пропозицій, викладених у цьому посібнику, а також опрацювання літератури, відповідей на контрольні запитання;

- реалізація внутрішніх спонук як чинника “саморозвитку особистості” – зокрема фахівця, “саморуху”, за Г. С. Костюком, його природних сил; для набуття особистісного досвіду професійно-комунікативної компетентності доцільне використання психолого-комунікативного

тренінгу як методу активної навчально-комунікативної діяльності, що може включати такі засоби: групову дискусію, ігрові технології, вправи на прояв вербальної та невербальної креативності, рефлексивні коментарі (дещо із переліченого подано в цьому розділі).

Враховуючи діалогічну природу спілкування і безперечні переваги суб'єкт-суб'єктної комунікативної взаємодії, цитований психолог пропонує такі загальні методичні рекомендації, спрямовані на підвищення рівня компетенції та загально-професійного розвитку фахівця:

1) навчання спілкування, виховання комунікативно компетентної особистості фахівця має ґрунтуватися на принципах “суб'єкт-суб'єктної педагогіки” (термін ввела у науковий обіг Л. Петровська ще 1982 р.); зауважимо, що встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин в умовах традиційних (суб'єкт-об'єктних) форм навчання надто складне завдання; тому для його виконання потрібна серйозна і тривала підготовка;

2) у процесі вироблення стилю взаємодії і вдосконалення комунікативної поведінки слід враховувати ту обставину, що правила міжособистісної взаємодії з іншими людьми і між ними можна опанувати лише в реальному процесі спілкування, а вони також досить складні, як і закономірності фізичного світу;

3) навчання спілкування, розвиток комунікативної компетентності має поєднувати лекційну підготовку із вправліннями (тренувальними вправами), а також повторне повернення до теорії з метою аналізу отриманих результатів; при цьому не варто ставити знак рівності між навчанням і тренінгом, між навчальним і тренувальним аспектами, оскільки термін “тренінг” має вживатися не для позначення методів навчання, а для позначення методів розвитку здібностей до навчання або оволодіння будь-яким складним видом діяльності, зокрема спілкуванням; такий тренінг може бути спеціально організованим або природним;

4) дані науковців-психологів підтверджують, що потрібно поєднувати традиційні методи з активними груповими методами, особливо це стосується людей зрілого віку (35–45 років), котрі становлять основну масу кваліфікованих спеціалістів, адже з віком посилюються зв'язки між образним, практичним і вербально-образним мисленням, що робить використання групових методів особливо доцільним у практиці після вузівської підготовки спеціалістів;

5) ефективною організаційно-дидактичною формою є навчально-тренувальні групи (НТГ), що використовують низку методів і забезпечують високу пізнавальну активність тих, кого навчають, адекватність одержуваних ними соціально-психологічних знань, а також розвиток властивих кожному з них комунікативних умінь та навичок; слід наголосити, що метою цієї комплексної форми навчання спілкуванню, що вміщує різні методи соціально-психологічної підготовки, розвиток соціального інтелекту як стійкої здатності розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємин і прогнозувати міжособистісні події;

6) до активних групових методів вдосконалення комунікативної компетентності, які використовуються спільно з традиційними методами, зокрема, належать: дискусії, розбір випадків із практики, дидактичні та рольові ігри, тренування міжособистісної чутливості та невербальних проявів із застосуванням відеозаписів тощо;

7) на відміну від традиційних форм навчання, де невербальні засоби спілкування ігноруються або пригнічуються, при активному навчанні кодування і декодування невербальних повідомлень є одним з головних методичних завдань; цьому сприяє сенситивізація фізичних дій (усвідомлення своїх просторових переміщень, тілесної оболонки “Я”, функціонування організму загалом); у результаті той, кого навчають, повинен: а) вміти думати про окремі частини свого тіла; б) розуміти ритм, імпровізуючи танцювальні рухи, в танці відчувати глибокі корені мови і мовлення, драматичного дійства і музики; в) зрозуміти такі параметри руху, як енергія, швидкість і напрямок, пов'язавши їх з експресивними формами самовираження (спонтанними, вихованими і контрольованими), іншими словами, той, кого навчають, має відчувати і усвідомити внутрішню єдність усіх знакових систем і свою тілесну природу;

8) активним груповим методам як одному з видів навчання і спілкування властивий особистісно-розвивальний підхід; вони мають низку безумовних переваг: а) люди стають відкритішими для прийняття поглядів своїх партнерів, виявляють більшу готовність до зміни

власних настановлень, зростає їх соціальна активність й ініціатива в пошуку оригінальних рішень; б) створюються умови для формування загальнозрозумілої психологічної мови, а також консолідації колективного досвіду в пізнанні психічної реальності, що дає змогу доказово подавати свої переживання, прагнення, цілі й очікування; в) таке навчання і спілкування дає можливість учасникам усвідомлювати межу між процесуальним й змістовим аспектами комунікації (наприклад, “до побачення” можна вимовити з почуттям глибокого жалю або з відтінком полегшення; аналіз такої ситуації дає змогу виявити цілі мовця: демонстрація почуття полегшення при прощанні може свідчити про мету явної дискримінації партнера, але може бути також ненавмисним виявом прихованих цілей – скажімо, прагнення скоріше позбавитися від співбесідника, аби розпочати взаємодію з іншими і т. д.); г) цей метод дає змогу зрозуміти структурно-функціональні взаємовідношення в житті груп і колективів, що зазвичай постають перед повсякденною свідомістю у змішаному і тому незрозумілому для спостерігача вигляді;

9) специфіка опанування психологічних знань полягає в тому, що розв’язання навчальних завдань за допомогою активних групових методів неодмінно супроводжується певною трансформацією особистісних характеристик тих, кого навчають. Це ставить особливі вимоги до теоретичної і методичної грамотності психолога-інструктора. Головний методичний принцип, який він має враховувати при активному навчанні, – це рух від розуміння групових процесів до усвідомлення категорій особистості й “Я” індивіда, тобто має здійснюватися емоційно насичена “навчальна екскурсія” від інтер- до інтрапсихічних феноменів [2, с. 58–61].

Поза тим всю сукупність різноманітних методів самовдосконалення представників професій типу “людина–людина” можна, як вважає психолог, узагальнити й об’єднати у дві групи і представити як педагогічні й психологічні методи. Педагогічні методи, що передбачають самоосвіту, самовиховання і педагогічну корекцію, охоплюють цілу низку конкретних прийомів: педагогічний аналіз діяльності, взаємин зі слухачами у ситуаціях педагогічної взаємодії і психолого-педагогічної інформації спеціального призначення; саморегуляцію, самостимулювання, педагогічне прогнозування й імпровізацію тощо. Водночас психологічна корекція має на меті реалізацію таких конкретних методів самовдосконалення як релаксацію, емоційну децентрацію, ідентифікацію, розширення засобів самовираження, самоконтролю комунікативної діяльності, емпатійного (співпереживання) слухання і соціальної рефлексії, моделювання поведінки, тренування комунікативних вмінь та навичок, стимулювання особистісного зростання в умовах психологічного тренінгу, розвиток позитивного сприймання того, кого навчають та ін.

Психологічний супровід фахівця передбачає, крім того, ще й здійснення самодіагностики своїх професійно-комунікативних якостей та вмінь, а також особистісних якостей та обмежень у компетентності. При цьому фахівець має виступати у ролі практичного психолога й оцінити свою професійно-комунікативну компетентність. Це треба здійснювати періодично на всіх етапах професійного становлення: адаптації, первинної та вторинної професіоналізації і професійної майстерності – для наступного розвитку чи корекції продіагностованих якостей і вмінь.

Отримані знання про себе мають стати підґрунтям для подальшої роботи з самовдосконалення, а також для усунення комунікативних проблем з допомогою психолога-інструктора чи спеціаліста-викладача. Ці психодіагностичні методи можуть бути використані для самодіагностики і визначення проблем у розвитку комунікативної компетентності представників різних професій, а також спеціалізацій, котрі виконують у комунікативній діяльності аналогічні функції.

Науковці з’ясували, що такі основні характеристики комунікативної компетентності, як комунікативно-моленнева, соціально-перцептивна й інтерактивна, зазвичай визначають її розвиток. Але кореляційні зв’язки в її структурі стають більш тісними й розгалужені у тих фахівців, котрі активно займалися самовдосконаленням, зокрема самостійно, у міру набуття ними професіоналізму.

Отже, вдосконалення інтерактивної компетентності як здатності фахівця організувати і регулювати взаємодію та взаємовплив і досягати взаєморозуміння має передусім відбуватися у плані виховання спрямованості на партнера як на мету спілкування, забезпечення діалогічного характеру міжособистісної взаємодії, розвитку вмінь встановлювати емоційно насичений контакт з ним, реалізацію конструктивних тенденцій розв’язання конфліктної ситуації, але з використанням

усієї палітри способів елімінування (*означає усунення, унеможливлено впливу всіх, крім одного, факторів на величину результативного показника*) конфлікту.

Так само важливо розвивати комунікативно-мовленнєву компетентність – особливо вміння невербального спілкування, що забезпечує експресивність і природну виразність поведінки фахівця в педагогічній і психологічній практиці.

Вдосконалення соціально-перцептивної компетентності, зокрема, психологічної проникливості, психологічної прозорливості, соціальної інтуїції, вироблення гнучкої здатності до корекції образу іншого у процесі взаємодії – сприяє посиленню розуміння психологічної й особистісної сутності партнера зі спілкування, емпатійності й рефлексивності. Встановлено, що питома вага таких складових інтерактивного компонента комунікативної компетентності, як співробітництво, компроміс, уникання і пристосування, що свідчать про способи реагування фахівців у конфліктній ситуації, істотно зросла від етапу професійної адаптації до етапу професійної майстерності, тоді як значення показника суперництва між ними зменшилося. Досліджувані представники соціономічних професій послуговуються здебільшого непродуктивними способами улагодження конфлікту – це пристосування і компроміс.

Для гармонізації міжособистісної взаємодії суб'єкт спілкування має постійно тренуватися у вдосконаленні тих умінь подолання розбіжностей і залагодження конфлікту, які позитивно впливають на емоційний стан і сталість відносин партнерів зі спілкування: це вміння запобігати і “згладжувати” конфлікти, вміння “визнавати помилки” і здатність до компромісних дій. Однак треба враховувати, що тільки здатність до співробітництва забезпечує продуктивність поведінки в конфліктній ситуації, бо обидва її учасники досягають успіху. Треба програвати реальні психологічно складні ситуації: проблемні, конфліктні, що сприяє підвищенню соціальної адаптованості.

Слід підкреслити, що для оптимального функціонування особистості – з позиції трансактного аналізу – в ній мають бути гармонійно поєднані всі три стани “Я”, а також повинен своєчасно актуалізуватися певний Я-стан у тих випадках, коли це потрібно для гармонійного спілкування. Результати дослідження психологів не свідчать про чіткість виконання потрібної функції Я-станом обстежених фахівців. Тому їм потрібно постійно вправлятися у виробленні позиції, адекватної конкретній комунікативній ситуації, аби запобігти порушенням, дисгармонії у спілкуванні.

Поза тим цілеспрямоване опанування особистістю вмінням спілкуватися потрібно починати вже на етапі оптації (в період професійного самовизначення, ще на перших курсах університету) і послідовно здійснювати на всіх наступних етапах набуття професіоналізму. Адже в сучасному суспільстві становлення поліпрофесіоналізму, що приходить на зміну монопрофесіоналізму професій, відбувається як безперервний процес пошуку особистістю змісту своєї життєдіяльності й професійного самовизначення зорієнтованого на вибір спеціалізації у майбутній професійній діяльності як юриста-практика.

Виходячи із виняткової важливості розвитку інструментальних засобів суб'єкта фахового спілкування, на яких наголошувалося вище, тобто комунікативних умінь та навичок, майбутній правник, який усвідомлює важливість охарактеризованих чинників оптимізації розвитку його комунікативної компетентності й кожного з її основних компонентів, має відповідально ставитися до особистісного і професійно-комунікативного самовдосконалення як майбутнього фахівця. У цьому зв'язку слід постійно дбати про поглиблення своїх комунікативних мотивів і потреб, про розвиток ціннісної сфери, про стабілізацію професійної спрямованості, про самоорганізацію в діяльнісному спілкуванні та виховання морально-комунікативних якостей. Усе це, а також опанування основами такої галузі знань, як еристика, у практичному застосуванні якої без цих якостей не можна обійтися, сприятиме такому фахівцеві у набутті належного рівня комунікативного професіоналізму.

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжнародної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. 2. Корніяка О. М. Розвиток комунікативної компетентності фахівця : традиції та інновації / О. М. Корніяка // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 56–64.